

Alıntı/Citation: İpek. M. (2022). Deizm, Berâhime Ve Şirk Üçgeninde: Nübüvvet. *Kadim Akademi SBD*, C. 6 (1) s. 35-45.

DOI Numarası/DOI Number: <http://doi.org/10.55805/kadimsbd.1118118>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi / Sending Date: 18.5.2022

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 09.06.2022

DEİZM, BERÂHİME VE ŞİRK ÜÇGENİNDE: NÜBÜVVET

IN THE TRIANGLE OF DEİZM, BERAHİM, AND THE COMPANY: PROPHETHOOD

Mikail İpek*

Özet: Deizm, Tanrı'nın âleme müdahalesini kabul etmeyen, akla sınırsız yetki veren bir sistemdir. Deistlere göre Tanrı âlemi yaratmış ve müdahale etmemiştir. Bu bağlamda Tanrı'nın âleme bir müdahalesi olarak telakki edilen vahiy ve nübüvvet, imkân ve gereklilik açısından muhal kabul edilmektedir. Deistik düşünce sistemine paralel fikirler ortaya koyan Hint menşeli Berâhime adında bir topluluk vardır. Berâhime, nübüvvet akil açısından itiraz etmektedir. Onlara göre şayet nübüvvet diye bir mefhum olsaydı Allah bunu akıllarda yaratırdı. Öte yandan onlar akıl ile vahyin çeliştiğini, ibadetlerin anlamsız olduğunu, mucizenin bir gerçekliğinin olmadığını iddia etmektedir. Deizm ve Berâhime'nin karakteristik özelliklerine bakıldığında bunların aynı kaynaktan beslendiği hemen anlaşılabilir. Bu düşünce sistemlerinin ortaya çıkarmak istediği insan modeli ise ibadetsiz, Allah'ın kendilerini kontrol etmediği ve sorgulamadığı bir hayat tarzını öngörmektedir. Böylesine bir anlayış hiç şüphesiz akıllara İslâm öncesi "Cahiliyye Dönemi" şirk inancını getirmektedir. Zira onlar da Allah'a iman edip ona kutsiyet atfediyorlardı. Allah inancına önem veren bir topluluğun peygamber ve vahiy kabul etmemesi konumuz açısından son derece önem arz etmektedir. Müşrikler Allah'a iman etmenin yanı sıra Allah'ın kendilerine iş, ibadet, ticaret, miras vb. konularda karışmasını istememiştir. Bu da onların aslında farkında olarak ya da olmayarak deistik bir hayat tarzını benimsediklerini göstermektedir. Kanaatimizce Deizm düşüncesi ile şirk anlayışı arasında kayda değer bir benzerlik söz konusudur. Günümüzde bazı Müslüman gençlerin dikkatini çeken Deizm'in doğuracağı tehlikeler konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da amaç, Deizm ve Berâhime akımlarının temelde aynı amaca hizmet ettiğini ve netice olarak insanların seküleristik bir şirk dünyasına sürüklediğini ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Kelâm, Deizm, Berâhime, Sekülerizm, Şirk.

Abstract: Deism is a system that does not accept God's intervention in the universe and gives too much importance to reason. According to them, God created the universe and hasn't intervened again. In this context, revelation and prophecy, which are considered to be God's intervention in the world, are accepted as implausible in terms of possibility and necessity. There is a group of Indian origin called Barâhime, who put forward ideas parallel to the deistic thought system. Barahima objects to prophecy in terms of reason. According to them, if there was a concept called prophethood, God would have created it in minds. On the other hand, they claim that reason and revelation contradict, worship is meaningless, and miracles have no reality. When we look at the characteristic features of Deism and Barahima, it is immediately understood that they are fed from the same source. The human model that these thought systems want to reveal envisages a life style without worship, in which God does not control and question them. Such an understanding undoubtedly brings to mind the belief in polytheism in the pre-Islamic "Ignorance Period". Because they believed in God and attributed holiness to him. It is extremely important for our subject that a community that attaches importance to belief in God does not accept the prophet and the revelation. In addition to believing in God, the polytheists give them jobs, worship, trade, inheritance, etc. He didn't want her to get involved in matters. This shows that they actually adopted a deistic lifestyle. In our opinion, there is a remarkable similarity between the thought of Deism and the understanding of polytheism. The dangers of this Deism, which attracts the attention of some Muslim youth today, reveal the importance of the subject. In this study, the aim is to reveal that Deism and Barahime movements basically serve the same purpose and as a result, they drag people into a secular world of polytheism.

Keywords: Kalam, Deism, Barahima, Secularism, Shirk.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
mikail_ipek22@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7594-0230>

Giriş

Tarihte Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte, O'nun âleme herhangi bir müdahalede bulunmadığını, Tanrı ile insan arasında herhangi bir haberci veya haber olmadığını öne sürenler olmuştur. Bu düşünceye bilindiği gibi “Deizm” denmektedir. Deizm'in ortaya attığı en temel itirazlardan biri şüphe yok ki semavi dinlerin kabul ettiği nübüvvet müessesesine yöneliktir. Onlara göre peygamberlik makamı gereksiz ve imkânsızdır. Tarihte Berâhime adıyla bilinen akım nübüvveti çeşitli açılardan reddetmiştir. Yakın tarihte ise Avrupa'da ortaya çıkan Deizm aynı amaca hizmet etmektedir. Deizm ve Berahime'nin itirazlarına bakıldığında onların ortaya koymak istedikleri hayat felsefesi ile şirk inancı arasında ciddi benzerliklerin olduğu görülecektir. Konuya geçmeden önce nebi ve nübüvvet kavramlarını açıklamak yerinde olacaktır.

1. Nebi ve Nübüvvet Kavramları

Nübüvvet ve nebi kavramları “نبا” kökünden türemiş, aynı anlamları ifade eden farklı kelimelerdir. Dolayısıyla bunlar iç içe kavramlardır. “نبا” kelimesi sözlükte, “haber verme, bir yerden başka bir yere gitme” manalarına gelmekle birlikte, bazı dilcilere göre “yüksek ve şerefli yer” anlamına gelmektedir. Buradaki görüş farklılığının sebebi ise nebi kelimesinin bazı dilcilere göre “نبا”, bazılarına göre ise “نبوة” ya da “نباوة” kökünden türemiş olmasıdır. Eğer bu kelimenin “نبا” kökünden türediği varsayılırsa “haber verme, bir yerden başka bir yere gitme” anlamına geldiği, yok “نبوة” kökünden türemiş ise “yüksek ve şerefli yer” anlamı taşıdığı belirtilmiştir.

Nebi, “Allah'ın, insanlar arasından seçtiği, yeni bir kitap ve şariat vermeden, emir ve yasakları vahyetmek suretiyle bir topluluğa ya da bütün insanlığa gönderdiği kimsedir” . Bu anlamda nübüvveti de “nebinin yerine getirdiği elçilik görevi” olarak tarif etmek isabetli olacaktır. Râğıb el-İsfehânî (öl. V/XI.) nübüvveti, “Allah ile akıl sahipleri arasında yapılan elçilik görevi” olarak tarif etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime sadece peygamberleri ifade etmek için kullanılmış ancak “yüksek makam” manasında kullanıldığını iddia edenlere de rastlamak mümkündür. Konuyla ilgili bir ayet şöyledir:

“Andolsun biz, İsrailoğullarına kitap, hükümranlık ve peygamberlik (nübüvvet) verdik. Onları güzel ve temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve onları (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık.”

Bu ayet, nübüvvetin yüksek bir makam olduğunu haber vermektedir. Ayrıca ayetten anlaşıldığı kadarıyla nübüvvet Kur'an'da ayrı bir ilgiye muhatap olmuştur. Zira nübüvvet İslâm inanç esasları arasında mühim bir konum arz etmiş, “Usûl-i Selâse” adı verilen üç temel esastan biri olarak kabul edilmiştir.

2. İnkâr Konusunda Bayrak Değişimi: Berâhime ve Deizm

2.1. Berâhime

Berâhime, Sanskritçe’de “güçlü olmak, büyüme, kükremek, yüksek sesle çağırmak, söylemek, konuşmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime Arapçaya bu dilden geçmiştir. “b-r-h” kavramının Arapça karşılığı ise “hüccet, burhan , delili açıklamak, beyazlamak, zamandan bir müddet” dir. “B-r-h” kökünden türeyen “brahma” kelimesi “yüce gerçek ve kutsal kudret” manalarına gelmektedir. Klasik kelâm kitaplarında ise bu kavram genellikle nübüvveti inkâr eden Hint kökenli bir düşünce sistemi olarak zikredilmiştir. Fakat konu biraz daha araştırıldığında meselenin birtakım belirsizlikler içerdiği görülmektedir. Özellikle Berâhime’nin kökeni konusunda farklı bilgiler veren bir çok argüman ve kaynak söz konusudur. Bu akımın İslâmî kaynaklarda yer almasının nedeni ise nübüvveti çeşitli açılardan reddetmesidir.

2.1.2. Nübüvveteye Yöneltilen İtirazlar

Berâhime, İslâmî kaynakların birçoğuna nübüvveti inkâr etmesi dolayısıyla konu olmuştur. Bu konuda birçok eser bulunmakla birlikte en önemlileri şunlardır: Kâdî Abdulcabbâr’ın el-Muğnî fi ebvâbi’t-tevhîd-i ve’l-adl adlı eseri Bâkillânî’nin Kitâbü’t-temhîd’i, Şehristânî’nin el-Milel ve’n-nihâl’i, Mâtürîdî’nin Kitâbü’t-tevhîd’i ve Abdurrahman Bedevî’nin Min tarihi’l-ilhad adlı eseri. Te’lif edilen bu eserlerde Berâhime ve benzer akımların nübüvveteye yönelik itirazlarına tafsilatlı bir şekilde yer verilmiştir. Bu itirazlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

Aklın Yeterliliği: Allah’ın insanlara bahşettiği en büyük yetenek akıldır. İnsanoğlu kendisine bahşedilmiş akıl aracılığıyla Allah’ı, onun emir ve yasaklarını ve nimetlerini, dolayısıyla doğru ve yanlış bilebilir. Eğer peygamber, akılla zaten bilinen hüküm ve bilgilerle gelmişse , onun davetini kabul etmek akıl kârı değildir. Zira akıl bu daveti kabul etmeyi gereksiz görür. Ayrıca onun getirdiği emir ve yasaklar akılla çelişiyorsa yine bu hükümleri dikkate almak mantıksızdır. Çünkü mantıksız bilgiler getirmiştir. Akılla ilgili bu itirazı Berâhime dışında, Sümeniyye, İbâhiyye , Ebûbekir er-Râzî , İbnü’r-Râvendî ve Ebû İsâ el-Verrâk yapmıştır.

İbadetler: Berâhime’nin peygamberliği reddetmesinin farklı bir yönü de dinî uygulamaların gerçekleşme şekli ile ilgilidir. Berâhime’ye göre risâlet, aralarında yapılması bakımından fark olmayan iki durum arasında bir fark gözetmek gibidir. Peygamber, aklın çirkin kabul ettiği birtakım ibadetler getirmiştir. Örneğin “namaz kılmak, gusül abdesti almak, şeytan taşlamak, duymayan ve görmeyen bir evin (Kâbe) etrafında dönmek ve hiçbir yarar ve zararı olmayan Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelmek” bu minvaldendir. Bunların hiçbirini akla uygun değildir. “Kâbe’nin etrafında dönmekle herhangi bir evin veya yerin etrafında dönmek arasında bir fark yoktur. Aynı şekilde Safa-Merve tepeleri ile Hira ve Ebu Kubeys arasında herhangi bir fark söz konusu değildir.” Ayrıca Hacerü’l-Esved’i öpme , Arafât’ta vakfe yapmak , şeytan taşlama, ihram giyme, telbiye duası aklın çirkin kabul ettiği işlerdendir. Akıl, insana âlemin her şeye hükmeden bir yaratıcısı olduğunu gösterir. Hakîm olan Allah ise insanlara asla çirkin ve kötü şeyler emretmez. Bu itirazı Berâhime dışında İbnü’r-Râvendî de öne sürmüştür.

Mucize: Muarızlar peygamberliğe, mucize açısından itiraz etmiş, bu yolla nübüvvetin imkân ve gerekliliğini eleştirmiştir. Berâhime, mucizenin aklen imkânsız olduğunu savunmuştur. Nübüvvet iddiasında bulunan kimseler kanıt olarak asânın yılana dönüşmesi, asâyıla denizi yarılması, kayanın içinden deve çıkması gibi delilleri göstermişlerdir. Bu gibi fiil ve eylemler aklın kurallarına aykırıdır.

2.2. Deizm

Deizm, Fransızca “deisme”, Almancada “deismus”, İngilizcede “deism”, Arapçada ise “rubûbiyye” şeklinde ifade edilmektedir. Deizm, dünyanın Tanrı merkezli (teosantrik) bir sistem ile varlığını sürdürdüğünü ileri süren bir sistemdir. Literatürümüze yaradancılık olarak geçen Deizm, Tanrı’nın varlığını reddeden Ateizm’in aksine bir yaratıcının varlığını kabul eden ancak dinleri ve dinlerin hegemonyasını reddeden, bu karakteriyle Teizm’den ayrılan teolojik bir yaklaşımdır.

Deizm kelimesi latince kökenli bir kavramdır ve bu dilde “Tanrı” manasında kullanılan “deus” kelimesinden türemiştir. Kelimenin Latincedeki anlamı “Tanrı’nın varlığına inanmaktır”. Öte yandan Yunanca bir kelime olan Teizm’in ise yine Yunancada “Tanrı” manasına gelen “theos” kelimesinden türediği belirtilmiştir. Batı dillerinde bu kelime ulûhiyyet kavramını yansıtabilecek şekilde kullanılıncaya, Deizm kendine özgü bir felsefi karakter kazanmak gayesiyle bazı değişikliklerle Teizm’den farklı bir mana kazanmıştır. Farklı bir söylemle önceleri Teizm ile aynı manada kullanılan Deizm, 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılda teizmden farklı bir şekilde kullanılan ve bu itibarla geleneksel din anlayışından ayrılan, rasyonel bir Tanrı düşüncesini kabul eden teolojik bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayrılık deistler tarafından bilinçli olarak yapılmıştır. Birçok araştırmacıya göre Deizm’i tanımlamak oldukça zor bir iştir. Fakat kapsamlı bir tanım yapılacak olursa: “Deizm, 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılda Fransa ve İngiltere’de dinî ve bilhassa o dönemin Avrupa’sında yaygın olarak kabul gören Hristiyanlığı akıl-vahiy dengesinde tutma çabasıyla başlayan, daha sonraları geleneksel din ve Hristiyanlık anlayışına fikrî saldırılarda bulunan, vahiy ve gizem kokan mutaassıp anlayışlardan hareketle, vahyin ve dinin gereksizliğini savunan, dinde akli tek otorite gören teolojik bir anlayış olarak tarif edilebilir.” Deizm’de iki temel esas vardır. Bunlardan birincisi Tanrı’nın âleme müdahil olmadığı düşüncesi, ikincisi ise bilime ve akla duyulan ilgidir. Deizm’in Aristoteles’e kadar dayandıran araştırmacılar vardır. Bunun en önemli nedeni ise Aristo’nun “ilk muharrik” doktrindir. Aristo’ya göre Tanrı âlemin yaratıcısı değil, sadece ilk müsebbibiydi. Onlara göre yaratma olmayınca nübüvvet de kabul edilmemiştir.

Deistlere göre ahlâkın menşei doğa ve akıldır. Dolayısıyla semavi dinlere ihtiyaç yoktur. Buradan hareketle deizmde geçerli dinin “doğal din” olduğu görüşü hâkim olmuştur. İnsan âlemin bir parçası kabul edildiğinde, Tanrı’nın âleme müdahil olmasının insanı alakadar eden yönlerinden biri, O’nun Peygamber, vahiy ve din göndermesidir. Farklı bir söylemle Tanrı, âlemin bir parçası olan insana peygamber göndererek müdahâle etmiş olmaktadır. Böylece insanın, Peygamberin Tanrı’dan getirmiş olduğu hükümlere uyması beklenmektedir. Sonuç olarak deistlerin dinlere yönelttiği eleştiri noktası nübüvvetir.

3. Berâhime, Deizm ve Şirk Düşüncesinin Nübüvvete Karşı Tavrındaki Benzerlik

3.1. Nübüvvet, Vahiy ve Din

Deizmde, Tanrının âlemin işleyişine müdahale etmeyeceği fikrinden yola çıkarak, nübüvvet, vahiy ve din gibi değerler yok sayılmıştır. 17. yüzyılın Avrupa'sında zuhur eden Deistik düşünce, Hristiyanlığın teslis, aslî günah ve enkarnasyon düşüncelerini dogmatik kabul etmiş ve eleştirmiştir. Bununla birlikte “Yeni Ahit” , “Eski Ahit” ve bu metinlerde geçen mucize kavramını da reddetmiştir.

Deistler, Kur'an-ı Kerim'de akla uygun olmayan bazı çelişkili ifadelerin var olduğunu belirtmiştir. Bu haksız eleştirinin nedeni şüphesiz ki, İslâm'ı ve Kur'an'ı yeteri kadar tanımamalarıdır. İslâmî kaynakların muhtevasına genel olarak bakıldığında daha önce de bu gibi eleştirilerin yöneltildiği ve İslâm âlimleri tarafından bu eleştirilere cevaplar verildiği görülmektedir. Mesela, kökeni ile ilgili tartışmaların varlığı ile birlikte , genel anlayışa göre Hint kökenli olduğu kabul edilen “Berâhime” , yine “Budizm” ile “Şamanizm” den beslenen “Sümeniyye” ekolleri nübüvveti ve vahiyi reddetmektedir. Bununla birlikte İslâm dünyasında ilhâd içerikli düşünceleri ile bilinen İbnü'r-Râvendî (öl. 301/913) , Ebûbekir er-Râzî (öl. 313/925) ve Ebû İsâ el-Verrâk (öl. 247/861) gibi kimseler de aynı hedefe hizmet etmişlerdir. Tam da burada İbnü'r-Râvendî'ye özel bir yer açmakta fayda görülmektedir. Çünkü te'lif ettiği eserler ile öne sürdüğü fikirler, kendi döneminin tam anlamıyla bir deisti olduğunu ortaya koymaktadır. O, “Kitâbü'l-İmâme” sinde sahabeye, “Kitâbü'z-zümürüd” ünde nübüvvete ve “Kitâbü'd-damîğ”inde Kur'an'a ciddi anlamda eleştiriler yöneltmiştir. Mu'tezilî kelâmcı Kâdî Abdulcabbâr'a göre o, nübüvveti inkâra giden bir mülhid olduğunu söyleyerek , itirazlarının tümüne cevap vermiştir.

3.2. Nübüvvet'in Olmazsa Olmazı: Mucize

Deistlerin düşüncelerine genel anlamda bakıldığında, Tanrı'nın âlemi kusursuz bir şekilde yaratıp sonrasında bir daha müdahale etmediği fikri öne çıkmaktadır. Tanrı'nın âleme ikinci kez müdâhil olmama sebebi ise onu kusursuz bir şekilde yaratmış olmasıdır. Deizme göre Tanrı âlemi yaratırken bazı kurallar belirlemiştir ve bu kurallar da neden-sonuç ilişkisine göre işlemektedir. Başka bir ifadeyle âlemden zuhur eden her olay ve var olan her olgu “Determinizm”in kontrolündedir. Determinizm en basit ifadeyle, “Doğanın nedensel yasalara tâbi olduğu ve evrende hiçbir şeyin nedensiz olmadığı düşüncesi” şeklinde açıklanmıştır. Bu anlayış, evrende var olacak herhangi bir boşluğu kabul etmez. Bir başka bir ifadeyle sebebi olmayan hiçbir şey yoktur. Tam da burada akıllara, bilhassa ilahî dinlerde kabul gören “mucize” anlayışı gelmektedir. Çünkü mucizenin en belirgin özelliği olağanüstü olmasıdır. Bundan dolayıdır ki deistler, Determinizm'in prensipleriyle bağdaşmayıp Tanrı'nın âleme müdâhil olması sebebiyle mucizeyi kabul etmemiştir. Matthew Tindal, “Mucizeler aptallar için akıl ise bilginler içindir.” şeklinde ifade edilen Yunan atasözünden yola çıkarak, dinin mucizeye muhtaç olmadığını belirtmiştir. O, Hristiyanlık'ta mucizenin olmadığını, var olduğu kabul edilenlerinse büyük ihtimalle pagan kültürü ya da bazı mitolojik yaklaşımlardan etkilenerek uydurulduğunu ileri sürmektedir. Görüldüğü üzere Deizm düşüncesi mucizeyi asla kabul etmemektedir. Mucize, olağandışı bir olay olduğu için sebep sonuç ilişkisi ile açıklanamaz.

Bunun içindir ki mucizenin kabul edilmesi, Tanrı'nın en başta yarattığı kurallara ters olduğundan, Tanrı'nın âleme müdahalesine kapı açan bir niteliğe sahiptir. Deistlerin, mucizeyi, Tanrı'nın âleme müdahalesini kabul etmemeleri, esasında Tanrı'nın ilim, irade ve kudret gibi sıfatlarını göz ardı ettiklerini göstermektedir.

3.3. Sekülerizm ve Pozitivizm

Sekülerizm ve Pozitivizm'in ana ilkelerine dikkatle bakıldığında, bunların Deizm'den etkilendiği söylenebilir. Kısaca ifade edilecek olursa Pozitivizm, "Geçerli bilgiyi olguların bilgisinden ibaret gören ve metafizikle dinî bilgiyi geçersiz sayan felsefe akımı" şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre ise Pozitivizm, "Gerçek bilginin yegâne kaynağının doğa bilimleri (ampirik bilimler) olduğunu iddia eden ve felsefî muhakemenin bilme değerini kabul etmeyen bir akımdır." Pozitivizm düşüncesi, insanın, doğru ve geçerli olan şeyleri yalnızca bilim ve bilimsel yöntemlerle elde edebileceğini söyler. Bunun tek bir yolu vardır o da deney, gözlem ve tecrübelerdir. Görüldüğü üzere Deizm gibi Pozitivizm de akla ve bilime önem vermiştir. Onlar bu vesile ile tıpkı Deizm gibi, dinî ve metafizik içerikli bilgiyi reddetmiştir. Pozitivizm'in kurucusu olarak görülen Comte'a göre dinî ve metafizik içerikli bilgi, doğruluğu kesin olmayıp sebepleri tam olarak bilinmediği için güvenilir değildir. Tarihsel süreç de göz önünde bulundurulduğunda, Pozitivizm'in bilhassa bilime ve akla dair fikirlerinin Deizm'den fazlaca etkilendiği görülmektedir.

Sekülerizm, "Eğitim ve benzeri mekanizmaların dinden ziyade bilimin tekelinde olması" şeklinde ifade edilmektedir. Farklı bir tanımda ise Sekülerizm, "Dünya işlerini kilisenin etkisinden uzak tutmak" olarak açıklanmaktadır. Bu tanımlara bakıldığında bile Sekülerizm'in kendi dünyasında dini bilgiye yer açmadığı kolaylıkla görülebilir. Sekülerizm'de dünya ile barışıklık ya da dünyevileşme söz konusudur. Tüm dinler, mensuplarından bir takım esaslara inanıp bazı ayin ve uygulamaları yerine getirmeyi beklemektedir. Ancak Sekülerizm'de dünyevileşme mevzu bahis olduğu için bu gibi sorumluluklar kabul edilmeyip Tanrı'ya karşı sorumlulukların olmadığı bir hayat tercih edilmiştir. Deizm'in Tanrı'nın âleme müdahale etmediği düşüncesi çerçevesinde ele alındığında Sekülerizm'in bir tür "Pratik Deizm" olduğu görülmektedir. Çünkü iki düşünce de Tanrı'nın insana herhangi bir şekilde müdahalesi istenmemektedir. Bu sebeptendir ki insan davranış ve inanışlarına yön veren vahiy, din ve nübüvvet gibi kavramlar kabul edilmemiştir. Bu düşünce sistemlerinin nübüvvet, vahiy ve dini reddetmeleri, esasında kendi hayatlarına dışarıdan gelecek bir müdahaleyi kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Zîra insan da âlemin bir parçası olduğundan, var olduğuna inandıklarını iddia ettikleri Tanrı'nın kendi hayatlarına müdahale etmesini istememektedirler. Bu da Deizm' de var olan seküleristik yapının ağır bastığını göstermektedir.

3.4. Cahiliyye Düşüncesi ile Deizm'in Benzerliği

Deizmin insana dayattığı hayat tarzı ve cahiliyye döneminde yaşayan müşriklerin hayat tarzı arasında önemli ölçüde bir benzerlik mevcuttur. Söz gelimi müşrik Araplar her şeyi var eden bir Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte O'ndan gelen hiçbir habere kulak asmamış, inkârı merkeze alan bir hayatı tercih etmişlerdir. Kur'an'da insanların akıllarını kullanarak Allah'la ilgili düşünceleri emredilirken müşrikler bu ilahî buyrukları görmezden gelmiş, dünya menfaatlerini elde etmeyi hedefleyen bir hayat tarzına yönelmişlerdir. Deizmin sekülerizm ile

alakası bağlamında, Arap müşriklerinin yaşadığı hayat ile Deizm arasında pek çok ortak paydaların mevcut olduğu düşünülebilir. Çünkü Sekülerizm'in inşa ettiği insan, tümüyle dünyaya dönük bir hayatı arzu etmektedir. Bununla birlikte Sekülerizm, Allah'ın var ettiği mucizeleri olağan ve doğal olaylar şeklinde kabul etmektedir. Dolayısıyla Arap müşriklerinin yaşam tarzıyla deizm-sekülerizm bağlamında ortaya çıkan yaşam tarzından etkilenen günümüz insanının hayatı algılayışı birbirine birçok yönden benzemektedir.

Cahiliye Araplarının inanç şekilleri ile Deizm yalnızca Sekülerizm bağlamında benzeşmemektedir. Bu dönem Araplarının kimi yönlerden teolojik manada da Deizm anlayışını benimsedikleri söylenebilir. Önceki topluluklarda da Arap toplumunda da belli bir Tanrı anlayışı mevcuttu. Müşriklerin inancına göre gökleri ve yeri yaratan, ay ile güneşi insanların hizmetine sunan gökten yağmur indirip ölü toprağı diriltten şüphesiz ki Allah'tı. Müşriklerin Allah'ın, varlığı ile yaratıcılığı mevzusunda herhangi bir fikir ayrılığı yaşamadıkları Kur'an'da da muhtelif ayetlerde yer almaktadır. Onların karşı çıktıkları asıl mesele şüphesiz ki Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetiydi.

“Ey Muhammed! Onların söylediklerinin seni üzdüğünü bilmekteyiz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar. Fakat onlar (o zalimler) Allah'ın ayetlerini inadına inkâr ediyorlar” ayetinde Hz. Peygamberin şahsına dair bir suçlamayla yalanlamanın bulunmadığı açık bir şekilde ifade edilmektedir. Nitekim Mekke müşrikleri, Hz. Peygamberin güvenilir, doğru sözlü bir kişilik sahibi olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Müşrikler temelde, Peygamberin Allah'tan vahiy alıp O'nun Allah'ın elçisi olmasını kabul etmemişlerdir.

Sonuç

Deizm, Tanrı'nın âleme müdâhil olmasını gerekli ve mümkün görmeyen, bilime, akla ve ahlaka değer veren bir sistemdir. Deistlere göre Tanrı âleme müdâhil olmadığı için din, vahiy ve peygamberlik gibi kurumların varlığı muhaldir. Ayrıca âlemde bir neden sonuç ilişkisi olduğundan, Allah'ın yasalarına aykırı kabul edilen mucizeler kabul edilmemiştir. Deistlere göre Tanrı, yüce ve aşkın bir yaratıcıdır. O, âlemdeki her şeyi yaratan salt iyi bir varlıktır. Ancak âleme ve insanlara hiçbir şekilde müdahale etmemektedir.

İslâm kaynaklarına göre Hint kökenli olan Berâhime ve Sümeniyeye adlı akımlar da nübüvveti reddedip akli yüceleştirerek nübüvveti itiraz etmiş, deizm karakterli tutumlar sergilemiştir. Öte yandan mülhid olarak bilinen Ebû İsâ el-Verrâk, Ebubekir er-Râzî ve İbnü'r-Râvendî gibi kişilerin de bu tutum içinde olduğu görülmektedir. Bahsi geçen akım ve kişiler her ne kadar farklı dönemlerde gündeme gelmişse de aslında aynı amaca hizmet etmiş, aynı hayat felsefesini deruhte etmiştir. Bunların amacı Tanrı'yı âlemden ayrı ve ona müdahale etmeyen bir varlık olarak öne çıkarmak, bu yolla din ve nübüvveti yok saymaktır.

Teorik olarak şirk inancından bir hayli farklı olan deizmin, pratikte şirk ile aynı sonucu doğurduğu müşahede edilmektedir. Zira şirk inancında Tanrı'nın varlığı kabul edilmekle birlikte, nübüvvet ve din müesseseleri reddedilmiş, rahat ve sorumluluk kabul etmeyen bir hayat tarzı benimsenmiştir. Bilhassa cahiliye dönemi müşrikleri Allah'a iman ediyorlardı ancak O'ndan bir mesaj veya hüküm gelmesini, tabir yerindeyse Allah'ın kendilerine karışmasını

istemiyorlardı. Kanaatimizce şirk inancı ile deizm düşüncesi, nübüvvet bağlamında, teoride olmasa da pratikte aynı yolun yolcusudur.

Kaynakça

- Aktepe, Orhan. Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin Nübüvvet Anlayışı. Erzincan: Doğu Kitabevi, 2012.
- Aktepe, Orhan. Peygamberliğin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Sona Ermesi. Erzincan: Doğu Kitabevi, 2000.
- Altaytaş, Muhammed. Çağdaş İnkârcılık. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2007.
- Arslan, İbrahim. "İmam Mâtürîdî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu". Kelâm Araştırmaları Dergisi 12/2 (2014).
- Aydın, Mehmet S. Din Felsefesi. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.
- Bağdâdî, Abdülkâdir. Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir el-Bağdâdî, el-Fark Beyne'l-Firâk, Mektebetü İbni Sinâ, Kâhire, t.y.,. Kahire: Mektebetü İbni Sinâ, ts.
- Bâkillânî, Muhammed b. Tayyib. Kitâbu Temhîdî'l-Evâil ve 't-Telhîsî'd-Delâil. Beyrut: Mektebetü's-Sekâfiyye, 1957.
- Baktır, Mehmet. "Câhız'ın Nübüvvet Anlayışı" 10/2 (ts.).
- Bedevî, Abdurrahman. Min Târihi'l-İlhâd fi'l-İslâm. Beyrut: Dirâsetü'l-İslâmiyye, 1980.
- Bulut, Halil İbrahim. Nübüvvetin İspatında Mucize. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Crowther, Jonathan. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Pres, 1995.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. Mu'cemü't-Ta'rifât. Kahire: Dâru'l-Fazile, ts.
- Çetin, Erol. İnançın İman Hayatına Yansıması Anlamında Deizm Eleştirisi. İstanbul: Hiper Yayınları, 2018.
- Çınar, Aliye. Deizm ve Ateizm Üzerine. İstanbul: Köprü Yayınları, 2018.
- Dorman, M. Emre. Deizm ve Eleştirisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.
- Erdoğan, Halil İbrahim. "Deizm ve Tabîî Din Bağlamında Bir Analiz". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 11/57 (2018), 789-804.
- Frolov, İvan. Felsefe Sözlüğü. çev. Aziz Çalışlar. İstanbul: Cem Yayınları, 1991.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, Kemal Işık. İtikad'da Orta Yol (el-İktidâd fi'l-İ'tikâd). Ankara: AÜİFD, 1971.
- Gökberk, Macit. Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrremi. Lisânü'l-Arab. Kahire, ty.
- İsfahânî, Râğîb. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Kâdî Abdulcabbâr. Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.
- Kâdî Abdülcebbâr. El-Muğnî Fi Ebvâbi't-Tevhîd-İ Ve'l-Adl. Kahire, ts.

- Kâdî Abdülcebbâr. Mu'tezile'de Din Usûlü (el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn). çev. Murat Memiş. İstanbul: İz Yayınları, 2011.
- Kâdî Abdülcebbâr. Şerhu'l-Usûli'l-Hamse. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1992.
- Karaağaç, Osman. Akıl Kitabı 5. ed. Turgut Akyüz. İstanbul: Ravza Yayınları, 2021.
- Karaağaç, Osman. Akıl Kitabı 7. ed. Turgut Akyüz. İstanbul: Ravza Yayınları, 2021.
- Kaya, Mahmud. "Ebû Bekir er-Râzî ile Ebû Hâtim er-Râzî Arasında Geçen Tartışma". İslâm Tetkikleri Dergisi 9/ (1995).
- Koloğlu, Orhan Şener. Cübbâiler'in Kelâm Sistemi. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Koloğlu, Orhan Şener. "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime" 13/1 (2004), 161-175.
- Kutluer, İlhan. "Pozitivizm". İslâm Ansiklopedisi. 34/335-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Mâtüridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. Kitâbü't-Tevhîd. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Mutçalı, Serdar. Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Narski, I. S. "Pozitivizm'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimi". çev. Olcay Geridönmez. Evrensel Basım Yayın, Bilim ve Düşünce Kitap Serisi 3; Pozitivizm. 25-119. İstanbul: Doğu Basın Yayıncılık, 2013.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. el-İ'timâd, fi'l-i'tikâd. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2011.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed. Tabsiratü'l-Edille Fî Usûli-Dîn. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Okumuş, Namık Kemal. Sağlam Kulpa Tutunamayanlar. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
- Onat, Hasan. "İbâhiyye". 19/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Öztürk, Yaşar Nuri. Deizm. İstanbul: Yeni Boyut Yay, 2018.
- Paine, Thomas. Akıl Çağı (The Age of Reason). çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Pezdevî, Ebu'l-Yusr. Usûlü'd-Dîn (Ehl-i Sünnet Akâidi). çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.
- Râzî, Ebû Bekir. Tıbbü'r-Rûhânî. Kahire: Mektebetü'n-Nahzati'l-Mısriyye, 1978.
- Râzî, Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed. A'lâmü'n-Nübüvve. Lübnan: Dârü's-Sâkî, 2003.
- Sâbûnî, Nüreddin. el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn (Mâtüridiyye Akâidi). İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Şehristânî, Abdilkerîm b. Ahmed. el-Milel ve'n-Nihâl. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, 1992.
- Taslaman, Caner. Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı. İstanbul: İstanbul Yayınları, 2008.
- Tindal, Matthew. Christianity As Old As Creation. London, 1731.

Topaloğlu-Çelebi, Bekir-İlyas. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.

Woligore, Joseph. Christian Deism İn Eighteenth Century England. USA: Routledge Publish, 2014.

Woolston, Thomas. A Discousure on the Miracles of Our Saviour: In View of the Present Controversy Between Infidels and Apostates. London, 1927.

Yavuz, Salih Sabri. İslâm Düşüncesinde Nübüvvet. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.